

JEŻ – ZAGROŻENIA ORAZ METODY CZYNNEJ OCHRONY

Jeża nie sposób pomylić z innym ssakiem. Dzięki specyficznemu pokryciu ciała jest jednym z najlepiej rozpoznawalnych gatunków. Jest również darzony przez ogół społeczeństwa sympatią i wielu ludziom los jeża nie jest obojętny. Z sympatią nie idzie jednak w parze wiedza o tym gatunku - w społeczeństwie nadal krąży wiele błędnych opinii na temat biologii tego pozornie tylko znanego ssaka.

Kilka słów o jeżu

W Polsce żyją dwa gatunki jeży - zachodni *Erinaceus europaeus* i wschodni *Erinaceus roumanicus*. Różnica w wyglądzie polega na obecności u jeża wschodniego białej plamy na piersi, której nie ma jeż zachodni. Wierzch ciała obu gatunków pokrywają szarawe kolce (w liczbie od 3000 do 8000, wg niektórych źródeł do 15 000), podczas gdy brzuch oraz część twarzowa głowy pokryte są szczeciniastymi włosami. Charakterystyczną cechą jeży jest również duża zmienność ubarwienia. Spotykane są osobniki bardzo jasne, jak i ciemne, nie są jednak znane formy melanistyczne. Masa jeży waha się od 500 g do prawie 2 kg, co jest uzależnione od wieku, kondycji, płci, a także pory roku (w okresie poprzedzającym hibernację masa ciała wzrasta). Cechą jeży jest również powszechnie znana umiejętność zwijania się w kulę w momencie zagrożenia. Możliwość zwijania ciała i długotrwałego pozostania w tej pozycji zawdzięczają obecności specjalnych mięśni ułożonych w tzw. czepek mięśniowy (*panniculus carnosus*) oraz drugiej grupie mięśni pozwalającej na zachowanie szczelności zamkniętej kuli (*muscularis orbicularis*).

Jeże są ssakami o aktywności zmierzchowej i nocnej. Zdarza się jednak spotkać aktywnego jeża w dzień. Jeśli jego zachowanie nie wskazuje na chorobę (apatia, brak chęci zwinięcia się w kulę, czy chociażby nastroszenia kolców, widoczne w okolicy oczu, czy nozdrzy larwy muchówek) to prawdopodobnie jest to osobnik młody, który żerując w dzień gromadzi niezbędny na okres zimy zapas tłuszczu. Ze względu na zmierzchową i nocną aktywność, jeże spędzają dzień w ukryciu. Budują tzw. dzienne gniazda, umoszczone z suchych liści czy trawy Kryjówkami są najczęściej: zarośla, sterty gałęzi i liści, szerokie i gęste żywopłoty oraz przyzmy kompostowe. W podobnych niszach jeże hibernują. Hibernacja jest newralgicznym okresem w życiu jeży, którego wiele osobników nie przeżywa. Przed okresem hibernacji jeż powinien ważyć minimum 600 g (jest to wartość orientacyjna, uzależniona przede wszystkim od długości zimy), aby mieć wystarczające zapasy energii do przetrwania. Problem z osiągnięciem takiej masy ciała mają przede wszystkim te osobniki, które przyszły na świat zbyt późno (w drugim miocie).

Hibernacja nie jest zwykłym snem. Procesy fizjologiczne organizmu zwierzęcia zwalniają do minimum - serce z 180 uderzeń na minutę zwalnia do 20, temperatura ciała spada z 35°C do 5°C.

Jeż

Fot. A. Tomalka-Sadownik

W okresie aktywności jeże są samotnikami, wyjątek stanowi okres godowy i czas opieki nad młodymi (około 6 tygodni), tolerują jednak obecność innych osobników. Okres godowy nie przypada na ściśle określony miesiąc w roku - jest rozciągnięty w czasie od marca do czerwca. Bardzo długo panował błędny pogląd, że jeże ze względu na obecność kolców w czasie kopulacji są zwrócone do siebie częściami brzuszными ciała. W rzeczywistości zachowanie gotowej do kopulacji samicy, ułatwia samcowi kopulację w typowej dla zwierząt pozycji. Samica nie napina kolców, a wręcz przeciwnie układa je poziomo, wzdłuż ciała. Dodatkowo wciska ciało w ziemię i rozchyła tylne kończyny. Poród po trwającej około 2 miesiące ciąży jest również porównywalny z porodem przebiegającym u innych ssaków, ponieważ młode rodzą się z miękkimi kolcami, schowanymi w napęczniałej skórze. Dopiero po kilku dniach kolce zaczynają twardnieć.

Jeże należą do ssaków owadożernych *Insectivora* - ich dieta jest jednak znacznie bardziej urozmaicona, niż wskazywałaby na to nazwa rzędu. Żywią się chrząszczami, gąsienicami, dżdżownicami, jajami ptaków gniazdujących na ziemi.

Fot. A. Tomalka-Sadownik

Cechą jeży jest duża zmienność ubarwienia

Fot. A. Tomalka-Sadownik

Jeże są ssakami o aktywności zmierzchowej i nocnej

Ślimaki i robaki stanowią zaledwie około 5% diety. Zdarza się, że dieta jeża jest urozmaicona o drobne kręgowce – tj. żaby, młode myszy, czy nawet węże. Jesienią jeże okazjonalnie spożywają również pokarm roślinny – dalekie od prawdy są jednak ilustracje obrazujące jeże noszące jabłka na grzbiecie.

Jeśli chodzi o długość życia, jest to cecha trudna do określenia. Przyjmuje się (na podstawie badań szkieletu), że średni maksymalny wiek, który osiągają jeże wynosi 8 – 10 lat. Znany jest jednak nauce przypadek osiągnięcia wieku 15 lat przez samicę jeża.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem jest ruch kołowy na drogach. Jeże ze względu na aktywność zmierzchowo - nocną oraz strategię obronną, polegającą na zwijaniu ciała w kulkę, przy kontakcie z samochodami są skazane na pewną śmierć. Jeż jest niewątpliwie najczęściej ginącym na drogach dzikim gatunkiem ssaka. Niewielka prędkość i rozważa kierowców mogłyby pomóc wielu jeżom uniknąć śmierci na drogach. Pod drogami powinny być również zainstalowane przejścia dla drobnych zwierząt, takich jak jeże. Tymczasem pozwala się na to, by chronione gatunki zwierząt kręgowych ginęły masowo na polskich drogach.

Jeże często zasiedlają środowiska synantropijne, takie jak parki oraz ogrody. Działania człowieka w tych miejscach mają duży wpływ na liczebność i kondycję lokalnych populacji jeży. Usuwanie opadłych liści, gałęzi, czy skoszonej trawy jest niekorzystne, gdyż pozbawia jeże cennego materiału do budowy gniazd - zarówno dziennych (w których odpoczywają po nocnym żerowaniu), rodzinnych (w których samica rodzi młode), jak i hibernacyjnych. Brak odpowiedniej ilości materiału do budowy gniazd oraz schronień, w których jeże mogłyby budować gniazda wyklucza najważniejsze elementy behawioru - rozród, odpoczynek i hibernację. Zbyt niskie siatki ogrodzeniowe uniemożliwiają skuteczne wędrówki jeży, mogą również stanowić bezpośrednie zagrożenie. Jeże przemieszczając się w czasie poszukiwania pokarmu przez zbyt niskie

i zbyt gęsto plecione siatki, mogą skaleczyć lub w poważny sposób uszkodzić ciało (znane są przypadki zwichnięć oraz ucięcia kończyn). Kolejnym zagrożeniem są zanieczyszczenia, w postaci pospolitych śmieci, takich jak puszki czy szklane butelki, których ostre brzegi mogą być przyczyną ran na ciele jeża. Oprócz zagrożeń bezpośrednio uderzających w jeże nie można zapomnieć o tych pośrednich – pestycydach oraz wszelkich trucznach – działających przeciwko owadom, ślimakom, jak i szczurom. Mimo dużej odporności na niektóre substancje, udowodniono, iż jeże padają ofiarą trutek na szczury. Nie możemy zapomnieć również o naszych czworonożnych pupilach – psach. Puszczanie psa luzem w miejskim parku lub lesie jest zachowaniem nieodpowiedzialnym ze strony opiekuna i bywa, że kończy się rozszarpaniem lub dotkliwym skaleczeniem jeża. Psy, szczególnie z grupy myśliwskich (m.in. teriery, wyżły) tropienie i dochodzenie zwierzyny mają we krwi, a całą odpowiedzialność za narażanie chronionych gatunków na niepotrzebne zagrożenia ponosi człowiek.

Jak pomóc jeżom?

PRIMUM NON NOCERE ... - PO PIERWSZE NIE SZKODZIĆ ...

- nie poić jeży mlekiem - nie trawią laktozy
- nie karmić chlebem, biszkoptami, solonymi orzeszkami
- nie podawać słabej gatunkowo karmy dla psów czy kotów - powoduje otłuszczenie wątroby
- nie puszczać psów bez opieki i nadzoru
- wieczorami i nocą prowadzić samochód ze szczególną ostrożnością
- złagodzić strome brzegi oczka wodnego
- ostrożnie używać kosiarek i podkaszarek
- nie palić stert liści i gałęzi
- dokładnie obejrzyć kłody drewna przed spaleniem w kominku

Fot. A. Tomalka-Sadownik

Wierzch ciała jeża pokryty jest szarymi kolcami

Fot. A. Tomalka-Sadownik

Specjalne domki dla jeży, o konstrukcji utworzonej z palet przemysłowych

Oczywiście można zrobić wiele więcej niż tylko nie szkodzić. Wykazać mogą się przede wszystkim posiadacze ogrodów, zarówno przydomowych, jak i ogródków działkowych. Przede wszystkim nie należy odgradzać się od sąsiednich działek szczelnym ogrodzeniem. Jeże przemierzają duże rewiry w ciągu jednej nocy i aby mogły robić to skutecznie nie mogą spotykać na swej drodze zbyt wielu przeszkód. Warto zadbać o to by szczelne lub siatka zostały zamieszczone wyżej, a jeśli siatka jest szczelna należy zorganizować przejścia – będzie to korzystne nie tylko dla jeży, ale również dla innych mieszkańców ogrodu. Ogród choć jest wizytówką gospodarzy nie musi, wręcz nie powinien być sterylny – sterty liści i gałęzi, kompostownik wypełniony materiałem roślinnym, kłody drewna rozrzucone niedbale w mniej reprezentacyjnych częściach ogrodu stworzą dla jeży przyjazne siedlisko zarówno w okresie ich fizjologicznej aktywności jak i hibernacji. W sprzedaży dostępne są ponadto specjalne domki dla jeży (pojawiały się na stronach sklepów oferujących m.in. karmniki i budki lęgowe) – zastępujące zarówno gniazda rodzinne jak i hibernacyjne. Domek należy postawić w miejscu zacienionym, najlepiej na wzniesieniu i zadbać o to by nie był narażony na moknięcie i podtapianie.

Namiastką domku może być konstrukcja utworzona z palet przemysłowych, w dolnej części wysłana liśćmi, sianem, uszczelniona chrustem, kłodami drewna. Ważne jest, aby palety nakryć materiałem nieprzemakalnym, a całą konstrukcję ułożyć na wzniesieniu i dodatkowo obkopać, by uniknąć podtopienia.

Ważna jest również pomoc bezpośrednia – w sytuacji, gdy znajdziemy jeża potrzebującego pomocy (chorego, potrąconego przez samochód) należy mu tej pomocy udzielić. Pamiętać należy, że każdy kontakt z dzikim zwierzęciem wymaga szczególnej ostrożności (jeże bywają nosicielami wielu chorób), tj. używanie ochronnych rękawic oraz nie narażanie na kontakt z chorym jeżem zwierząt domowych. Informacje o tym jak pomóc można zaczerpnąć od osób zrzeszonych w nowo powstałym stowarzyszeniu „Nasze Jeże”. Na stronie serwisu podane są numery kontaktowe do osób specjalizujących się w udzielaniu profesjonalnej pomocy jeżom.

We wrześniu br. pan Jerzy Zembrowski założył stowarzyszenie na rzecz jeży „Nasze Jeże”, którego celem nadrzędnym jest pomoc jeżom, udzielana przez odpowiednio przygotowanych merytorycznie i praktycznie miłośników tych zwierząt we wszystkich miastach Polski. Ze względu na krótki staż, kadra wolontariatu jest nadal kompletowana. Chętnych, którym los polskich jeży nie jest obojętny, zapraszamy do odwiedzenia serwisu..”NASZE JEŻE” www.naszejeze.org i dołączenia do miłośników jeży.

mgr Agnieszka Tomalka-Sadownik
Instytut Biologii
Katedra Zoologii Kręgowców
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
oraz Stowarzyszenie „Nasze Jeże”

Literatura dostępna u Autorki artykułu i w Redakcji